

Anna DOMAŃSKA
Politechnika Łódzka, Wydział Mechaniczny
anna.domanska@p.lodz.pl

UTWÓR NAUKOWY PRACOWNIKA JAKO PRZEDMIOT UPRAWNIEN PRACODAWCY BĘDĄCEGO INSTYTUCJĄ NAUKOWĄ

Streszczenie. Rozważania koncentrują się na warunkach zastosowania art. 14 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, który przewiduje uprawnienia pracodawcy będącego instytucją naukową do utworu naukowego stworzonego przez jej pracownika w ramach stosunku pracy. Użyte w nim pojęcia „utworu naukowego” i „instytucji naukowej” nie zostały ustawowo zdefiniowane, dlatego wskazówek interpretacyjnych należy poszukiwać w szczególności w orzecznictwie. Pracodawca – instytucja naukowa – ma prawo pierwszeństwa opublikowania utworu naukowego pracownika, prawo do korzystania z materiału naukowego zawartego w utworze oraz prawo udostępniania utworu osobom trzecim.

Słowa kluczowe: instytucja naukowa, utwór naukowy, pracodawca, pracownik

THE RIGHTS OF THE RESEARCH INSTITUTION AS AN EMPLOYER TO THE SCIENTIFIC WORK OF AN EMPLOYEE

Summary. This article discusses the conditions of application of Article 14 of the Act on Copyright and Related Rights which concerns the rights of the research institution as an employer to the scientific work created by the employee as a result of performing his duties under the employment relationship. The terms "scientific work" and "research institution" used in the article have not been statutorily defined, thus the interpretative guidance shall be sought in particular in the judicial decisions of the courts. The employer – a research institution – has the priority in publishing a scientific work of an employee, the right to use the scientific materials included in the work and the right to share the material work with the third parties.

Keywords: research institution, scientific work, employer, employee

1. Wprowadzenie

Problematyka uprawnień pracodawcy do utworu stworzonego przez pracownika w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy leży na styku prawa pracy i prawa autorskiego. Cechą charakterystyczną stosunku pracy jest, zgodnie z art. 22 § 1 kp¹, zobowiązanie pracownika do wykonywania pracy na rzecz pracodawcy, natomiast stosownie do treści art. 8 ust. 1 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych² prawo autorskie do utworu przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej. Relacje między powyższymi zasadami, które wydają się ze sobą sprzeczne, są jednak do pogodzenia. Strony stosunku pracy mają swobodę w kształtowaniu jego treści, co znajduje potwierdzenie w art. 11 Kodeksu pracy, zgodnie z którym nawiązanie stosunku pracy oraz ustalenie warunków pracy i płacy, bez względu na podstawę prawną tego stosunku, wymaga zgodnego oświadczenia woli pracodawcy i pracownika. Nawiązanie stosunku pracy może wywoływać konsekwencje także w sferze praw autorskich pracownika twórcy. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych w przepisach o charakterze względnie obowiązującym reguluje uprawnienia pracodawcy do utworu stworzonego przez pracownika w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy.

Zgodnie z art. 12 upapp *jeżeli ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron*. Szczególną sytuację pracodawcy będącego instytucją naukową w zakresie praw autorskich do utworu naukowego pracownika reguluje art. 14 ust. 1 upapp, z którego wynika, że *jeżeli w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia. Pierwszeństwo opublikowania wygasa, jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany*, natomiast ust. 2 stanowi, że *instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia, korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze, o którym mowa w ust. 1, oraz udostępniać ten utwór osobom trzecim, jeżeli to wynika z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie*.

„O zakwalifikowaniu stosunku prawnego, w jakim pozostają strony jako umowy o pracę, decyduje faktyczne zrealizowanie się elementów charakterystycznych dla stosunku pracy, a mianowicie przede wszystkim świadczenia pracy przez pracownika z zamiarem

¹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r., Kodeks pracy (t.j. DzU 2014 r., poz. 1502).

² T.j. DzU z 2006 r., nr 90, poz. 631 ze zm. (dalej: upapp).

realizowania obowiązków pracowniczych, czyli świadczenie pracy podporządkowanej (także – poleceniom pracodawcy) w czasie i miejscu oznaczonym przez pracodawcę”³.

Aby utwór miał *charakter pracowniczy* i znajdowała zastosowanie regulacja przewidziana w tym artykule, nie wystarczy jakikolwiek związek łączący powstanie utworu ze stosunkiem pracy; niezbędne jest, aby stworzenie utworu nastąpiło *w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy*. Innymi słowy, chodzi o te przypadki, gdy stworzenie danego dzieła należało do zakresu zadań (obowiązków) pracownika. Obowiązki takie mogą być sprecyzowane w samej umowie o pracę, w bezpośrednich poleceniach służbowych (jednak tylko tych, które zostały wydane w granicach obowiązków pracowniczych danego twórcy). Nie jest natomiast wystarczającą podstawą do stwierdzenia *pracowniczego charakteru* utworu (w rozumieniu art. 12) posłużenie się w procesie twórczym urządzeniami lub materiałami należącymi do zakładu pracy, przygotowanie utworu w czasie pracy twórcy, sfinansowanie pracy twórczej przez zakład pracy lub udział w procesie twórczym innych osób zatrudnionych w tym zakładzie oraz tolerowanie przez twórcę faktu eksploatacji bez porozumienia z nim utworu przez zakład pracy⁴.

Obowiązki pracownicze mogą wynikać bezpośrednio z przepisów prawa pracy, z treści umowy o pracę, a także pośrednio z tej treści przez odesłanie do opisu stanowiska pracy (w postaci opisu zawodu wynikającego z odpowiednich klasyfikacji zawodów, załącznika do umowy o pracę, odpowiednich przepisów zakładowego prawa pracy określających obowiązki pracowników, np. regulaminu organizacyjnego). Ponadto może on być objęty tzw. wykazem czynności pracowniczych, a nawet poleceniami pracodawcy dotyczącymi pracy (np. w postaci opisu planów, projektów, instrukcji, wytycznych czy zadań), o ile tylko mieszczą się one w ramach umówionego rodzaju pracy⁵.

Kluczowe dla podjętego tematu jest wyjaśnienie terminów „utwór naukowy” i „instytucja naukowa”.

2. Utwór naukowy

Kategoria utworu naukowego nie jest niczym nowym w polskim ustawodawstwie, albowiem była obecna już w poprzednio obowiązujących ustawach o prawie autorskim z 1926 roku i 1952 roku⁶.

³ Wyrok SN z dnia 25 marca 2011 r., IV CSK 504/2010, LexPolonica nr 3896834.

⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 października 2011 r., V ACa 422/2011, LexPolonica nr 3045429.

⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 11 lipca 2013 roku, IACa 600/2013, LexPolonica nr 7532134.

⁶ Patrz więcej: Machała W.: Utwór. Przedmiot prawa autorskiego, C.H. BECK, Warszawa 2013, s. 59 i n.

Stosownie do art. 1 Ustawy z dnia 29 marca 1926 roku o prawie autorskim⁷: „Przedmiotem prawa autorskiego jest od chwili ustalenia w jakiej bądź postaci (słowem żywym, pismem, drukiem, rysunkiem, barwą, bryłą, dźwiękiem, mimiką, rytmiką) każdy przejaw działalności duchowej, noszący cechę osobistej twórczości. Należą tu w szczególności: dzieła, utrwalone słowem żywym, pismem, drukiem; mowy, referaty, wykłady, kazania, improwizacje, listy, pamiętniki; wydane i niewydane książki, broszury, artykuły oraz przygotowawcze do nich narzuty, plany, zarysy i szkice; cały obszar produkcji literackiej, naukowej, a także praktycznej, o ile ostatnia posiada ślady indywidualnego ujęcia treści. Kompozycje muzyczne wszelkiego rodzaju, czy to samoistne, czy związane ze słowem. Dzieła z zakresu wszystkich sztuk graficznych i plastycznych: rysunkowe, malarskie, rytownicze, litograficzne, rzeźbiarskie, grawerskie, architektoniczne, dzieła sztuki zdobniczej, stosowanej do rzemiosł i przemysłu, bez względu na ich rodzaj, rozmiary i wartość materiału, zdjęcia fotograficzne lub otrzymane w podobny do fotografii sposób, ilustracje naukowe, mapy i inne pomoce naukowe. W tem wszystkim korzystają z ochrony zarówno wykonanie ostateczne, jak prowadzące do niego szkice, rysunki, plany, modele, projekty. Utwory sztuki mimicznej (pantomina), rytmicznej (choreografia), żywe obrazy, produkcje kinematograficzne i tym podobne, utrwalone w scenariuszach, rysunkach, fotografiach lub choćby tylko w pamięci pewnej liczby osób.” Zgodnie z art. 1 § 1 i 2 Ustawy z dnia 10 lipca 1952 roku o prawie autorskim⁸: „Każdy utwór literacki, naukowy i artystyczny, ustalony w jakiegokolwiek postaci, jest przedmiotem prawa autorskiego. W szczególności przedmiotem prawa autorskiego są utwory: 1) wyrażone drukiem, słowem lub pismem, 2) muzyczne, 3) sztuk plastycznych, 4) sztuki choreograficznej i kinematograficznej, utrwalone w scenariuszach, rysunkach lub fotografiach”.

Jak każdy utwór, także utwór naukowy musi spełniać określone ustawowo przesłanki ochrony. Obecnie ustawową definicję utworu zawiera art. 1 ust. 1 upapp, zgodnie z którym „utwór to każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór)”. Ponadto w art. 1 ust. 2 upapp ustawodawca wskazał, że przedmiotem prawa autorskiego są w szczególności utwory:

1. wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, **naukowe**, kartograficzne oraz programy komputerowe),
2. plastyczne,
3. fotograficzne,
4. lutnicze,
5. wzornictwa przemysłowego,
6. architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne,

⁷ DzU z 1935 r., nr 36, poz. 260.

⁸ DzU nr 34, poz. 234 ze zm.

7. muzyczne i słowno-muzyczne,
8. sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne,
9. audiowizualne (w tym filmowe).

Należy zgodzić się z R.M. Sarbińskim, że ustawodawca w art. 1 ust. 2 nie zastosował żadnych jednolitych kryteriów, a nawet, uwzględniając przykładowy charakter tegoż przepisu, nie zachował w nim konsekwencji⁹.

Z przedmiotowej definicji wynika, że utwór, aby był przedmiotem prawa autorskiego, musi łącznie spełniać kilka cech, a mianowicie: a) ma być przejawem działalności twórczej, b) ma mieć indywidualny charakter, c) ma być ustalony w jakiegokolwiek postaci.

Dla M. Poźniak-Niedzielskiej użycie zwrotu „działalność twórcza” oznacza, że ustawodawca za przedmiot prawa autorskiego uznaje tylko rezultat (przejaw) takiego działania, który choćby w minimalnym stopniu odróżnia się od innych rezultatów takiego samego działania, a zatem, że ma cechę nowości, której stopień nie ma znaczenia, na co m.in. wskazuje użycie słowa „każdy”¹⁰. W swoich licznych wypowiedziach J. Barta i R. Markiewicz podnoszą, że przesłanka „przejaw działalności twórczej” oznacza, że utwór powinien stanowić rezultat działalności o charakterze kreatywnym, przy czym przesłanka ta, niekiedy określana jako „oryginalność” utworu, zrealizowana jest wówczas, gdy istnieje subiektywnie nowy wytwór intelektu; jest ona zatem ujmowana wyłącznie w płaszczyźnie nowości subiektywnej i zorientowana retrospektywnie¹¹. Podobnie wypowiada się A. Nowicka, która oryginalność wiąże z aktem „twórczości” i rozumie ją jako nowość subiektywną. Dla tej autorki każdy „wytwór” ludzkiego umysłu jest oryginalny, będąc bowiem „wytworem”, tj. rezultatem twórczości (przejawem działalności twórczej), zawdzięcza swe istnienie osobie, która przejawiała taką działalność (twórcy). Jako taki jest subiektywnie nowy, ponieważ samo pojęcie „twórczości” zakłada, że jej rezultat przedtem nie istniał w umyśle twórcy¹². Nieco inaczej na cechę „oryginalności” patrzy R.M. Sarbiński, który podnosi, że definiowanie „twórczości” za pomocą „oryginalności” nie jest trafnym rozwiązaniem, gdyż „oryginalność” jest wyrażeniem wieloznacznym. W konsekwencji zdaniem tego autora, jeżeli już za konieczne uznać posługiwanie się pojęciem „oryginalności” dla zdefiniowania twórczości, to termin ten winien być rozumiany jako przeciwieństwo banalności, oczywistości i naśladownictwa, natomiast możliwość niezależnego stworzenia identycznych dzieł przez różnych autorów (tzw. twórczość równoległa) nie odbiera takim dziełom znamion oryginalności¹³. To podejście nawiązuje do wymogów stawianych

⁹ Sarbiński R.M.: Utwór fotograficzny i jego twórca w prawie autorskim, Zakamycze 2004, s. 72.

¹⁰ Poźniak-Niedzielska M., [w:] System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. T. 13, Barta J. (red.), C.H. BECK, Warszawa 2007, s. 8.

¹¹ Barta J., Markiewicz R., [w:] Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, Barta J., Markiewicz R., (red.), Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001, s. 68-69.

¹² Nowicka A.: Prawnoautorska i patentowa ochrona programów komputerowych, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995, s. 103.

¹³ Sarbiński R.M., op.cit., s. 72.

w ustawie Prawo własności przemysłowej w odniesieniu do wynalazków, od których wymaga się poziomu wynalazczego, kiedyś nazywanego nieoczywistością.

Dla wyjaśnienia twórczego charakteru utworu pomocne są rozważania Sądu Najwyższego, który przeciwstawił pracy intelektualnej o charakterze twórczym pracę o charakterze technicznym, podnosząc, że „praca intelektualna o charakterze twórczym jest przeciwieństwem pracy o charakterze technicznym, która polega na wykonywaniu czynności wymagających jedynie określonej wiedzy i sprawności oraz użycia określonych narzędzi, surowców i technologii. Cechą pracy w charakterze technicznym jest przewidywalność i powtarzalność osiągniętego rezultatu. Proces tworzenia, w przeciwieństwie do pracy technicznej, polega na tym, że rezultat podejmowanego działania stanowi projekcję wyobraźni osoby, od której pochodzi, zmierzając do wypełniania tych elementów wykonywanego zadania, które nie są jedynie wynikiem zastosowania określonej wiedzy, sprawności, surowców, urządzeń bądź technologii. W tym ujęciu twórczość, jako angażująca wyobraźnię twórcy, ma „charakter subiektywny”¹⁴. W innym orzeczeniu Sąd Najwyższy wyjaśniał, że „na termin «twórczość» składają się łącznie wymaganie przejawu działalności twórczej, czyli «oryginalność», oraz wymaganie indywidualnego charakteru, czyli «indywidualność». Twórczość jest z kolei zawsze przejawem indywidualnego ujęcia i w następstwie tego prowadzi do powstania rezultatu niepowtarzalnego, i to bez względu na to, jaki jest rozmiar oryginalności rezultatu oraz jaka jest jego użyteczność lub wartość. Nie są przejawem indywidualnego ujęcia rozwiązania rutynowe, stosowane w podobnych sytuacjach, w szczególności wynikające z przyjętych w danej sytuacji reguł postępowania. Indywidualnym ujęciem może być swoista kombinacja zastosowania tych reguł, podporządkowana oryginalnej koncepcji całości”¹⁵.

Z kolei Sąd Apelacyjny w Lublinie przyjął, że „sformułowanie *przejaw działalności twórczej* oznacza, że sama myśl ludzka, choćby nawet oryginalna, nie wystarcza, by stała się przedmiotem ochrony prawnej, lecz musi być uzewnętrzniona w postaci ustalającej jej treść i formę. Utwór musi być rezultatem działalności o charakterze kreacyjnym, czyli przedstawiać subiektywnie nowy wytwór intelektu, którą to cechą utworu określa się jako *oryginalność*. Z kolei drugą cechą, jaką jest indywidualność utworu, można testować przez pryzmat statystycznej powtarzalności. Chodzi o odpowiedź na pytanie, czy wcześniej takie dzieło już powstało oraz czy jest statystycznie prawdopodobne wytworzenie go w przyszłości przez inną osobę z takim samym rezultatem. W zależności od odpowiedzi, jeśli jest pozytywna, mamy do czynienia z pracą rutynową, szablonową, skoro możliwe jest osiągnięcie takiego samego rezultatu. Odpowiedź zaś negatywna przesądza o istnieniu indywidualności dzieła”¹⁶.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 25 stycznia 2006 roku I CK 281/2005, LexPolonica nr 399180.

¹⁵ Wyrok SN z dnia 15 listopada 2002 roku II CKN 1289/2000, LexPolonica nr 357886.

¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 5 lutego 2013 r. I ACa 681/2012, LexPolonica nr 5797030.

A. Nowicka wyróżnia dwa sposoby wiązania twórczości z indywidualnością utworu. Pierwszy z nich nawiązuje do cech osobowości twórcy, które mają znajdować odzwierciedlenie w dziele (piętno osobiste, znamiona osobowości), natomiast drugie ujęcie koncentruje się na właściwościach dzieła, które odróżniają je od innych wytworów ludzkiego umysłu w danej klasie twórczości¹⁷. Taka dwoistość podejścia istnieje w orzecznictwie sądowym, w którym zwraca się uwagę, że „charakter *twórczości* i *indywidualności* mającego podlegać ochronie prawa autorskiego przedmiotu można oprzeć na argumentacji odnoszącej się do strony podmiotowej stosunku łączącego twórcę z jego dziełem (piętno osobiste, znamiona osobowości) albo na aspektach przedmiotowych, tj. odnoszących się do samego wytworu ludzkiego umysłu. W razie zastosowania drugiego testu, który trzeba uznać w świetle poglądów doktryny za lepiej uzasadniony, przyjmuje się, że rezultat wysiłku intelektualnego nie może być rutynowy, standardowy i typowy. Nie może natomiast być uznany za utwór i objęty ochroną prawa autorskiego taki przejaw ludzkiej aktywności umysłowej, któremu brak cech dostatecznie indywidualizujących, tj. odróżniających go od innych wytworów podobnego rodzaju i przeznaczenia”¹⁸. „Uzależnienie ochrony od występowania w utworze cechy indywidualności nie oznacza, aby cecha ta miała przejawiać się w jakimś określonym stopniu jej natężenia. Także w razie minimalnego stopnia indywidualności dopuszczalne jest kwalifikowanie ujawniającego tę cechę utworu jako przedmiotu prawa autorskiego”, a „przesłanka indywidualności utworu jest spełniona wtedy, gdy elementy jego formy i/lub treści nie są w pełni wyznaczone przez uprzednio dane elementy należące do domeny publicznej. Innymi słowy oznacza to, iż przy kształtowaniu formy i/lub treści utworu jego twórca wykorzystał obszar swobody w wyborze i uporządkowaniu składników utworu”¹⁹.

Ostatnią przesłanką ochrony utworu jest jego ustalenie, czyli zgodnie z powszechnym stanowiskiem doktryny uzewnętrznienie utworu w taki sposób, aby jego odbiór był możliwy przez osoby trzecie. Przy czym ustawa nie określa szczególnej formy ustalenia, może to być jakakolwiek postać, która pozwoli innym osobom na percepcję utworu. „Utwór [...] stanowi przedmiot prawa autorskiego, jeśli jest ustalony w jakiegokolwiek postaci. Dlatego według zasady ogólnej utwór artystyczny staje się przedmiotem prawa autorskiego już wtedy, kiedy następuje jego ustalenie, a zatem – choćby utwór nie został utrwalony, tj. nie przybrał postaci trwałej, albo choćby jego treść i cechy nie zostały udokumentowane w sposób trwały. Wystarczy, żeby utwór ten był ustalony, tj. żeby przybrał jakakolwiek postać, choćby nietrwałą, jednak o tyle stałą, żeby treść i cechy utworu wywierały efekt artystyczny”²⁰.

¹⁷ Nowicka A., op.cit., s. 103.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 13 stycznia 2006 r., III CSK 40/2005, LexPolonica nr 405573.

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 października 1997 roku, I ACa 477/97, LexPolonica nr 1115875.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego Izba Cywilna z dnia 25 kwietnia 1973 r., I CR 91/73, LexPolonica nr 310841.

Dla ochrony autorskoprawnej nie mają znaczenia takie okoliczności, jak wartość utworu, przeznaczenie utworu, sposób jego ustalenia, czas trwania procesu twórczego, objętość utworu, okoliczności dotyczące osoby twórcy. Sąd Apelacyjny w Warszawie przyjął, że „ochronie podlega twórca nie tylko powszechnie znany, którego utwory są publikowane w dużym nakładzie, lecz każdy, którego prawa do utworu zostały w jakikolwiek sposób naruszone, prawo autorskie nie dokonuje rozróżnień w zakresie ochrony w zależności od wartości utworu i uznania, jakim cieszy się autor”²¹.

Już na gruncie ustawy z 1926 roku Sąd Najwyższy orzekł, że „ochrona prawna twórczości umysłowej nie zależy od stopnia wysiłku pracy umysłowej ani od znacznej jej doniosłości.”²². Podobnie pod rządami ustawy z 1952 roku Sąd Najwyższy stwierdził, że „pod ochroną prawa znajduje się każde dzieło o cechach osobistej twórczości bez względu na jego wartość, także wtedy gdy dzieło stworzono dla celów praktycznych, byle tylko, pod względem formy, wykazywało pewne elementy twórcze, choćby minimalne”²³. „Cechy procesu powstawania wytworu intelektualnego nie są wystarczające do wyróżnienia go spośród innych rezultatów pracy intelektualnej, nie wskazują bowiem na jego swoistość (indywidualizowaną postać) w stosunku do znanych, uprzednio wytworzonych produktów intelektualnych. Na gruncie zaś ocen, które uzasadniają udzielenie ochrony prawa autorskiego, nie wszystkie samodzielnie wytworzone produkty intelektualne korzystają z takiej ochrony, lecz tylko takie spośród nich, które wykazują dostatecznie doniosłe różnice w porównaniu z uprzednio wytworzonymi produktami intelektualnymi”²⁴. „Ochrona przewidziana prawem autorskim nie rozciąga się na sam proces twórczy, metodę twórczą czy technikę zastosowaną przy tworzeniu dzieła”²⁵.

Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że „o powstaniu prawa autorskiego nie decyduje stopień wartości opracowanego dzieła. Nawet niewielkie znaczeniowo opracowania, byleby cechował je element twórczości autora, mogą stanowić przedmiot ochrony autorskiej w rozumieniu art. 1 prawa autorskiego. Jednakże nie mogą uzasadniać takiej kwalifikacji zupełnie drugorzędne, czysto techniczne zmiany powszechnie będącego w użyciu opracowania. Rozgraniczenie tych dwu założeń zależy od tego, czy innowacja wprowadzona przez osobę, która powołuje się na przysługujące jej prawo autorskie, ma jakieś, choćby nawet niewielkie znaczenie artystyczne, naukowe lub użytkowe, czy też polega na nie mających żadnego znaczenia zmianach”²⁶. Co więcej, Sąd Najwyższy w swym liberalnym podejściu

²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 marca 2006 r. VI ACa 1012/2005, LexPolonica nr 402601.

²² Orzeczenie SN z dnia 31 marca 1938 r., C II 2531/37, OSP 1938, poz. 545, s. 570.

²³ Cyt. [za:] Nowicka A.: Prawnoautorska i patentowa ochrona programów komputerowych, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995, s. 104.

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 października 1997 roku, I ACa 477/97, LexPolonica nr 1115875.

²⁵ Wyrok NSA – Ośrodek Zamiejscowy w Lublinie z dnia 8 marca 2000 r., I SA/Lu 1726/98, LexPolonica nr 348316; wyrok NSA – Ośrodek Zamiejscowy w Lublinie z dnia 30 czerwca 1999 r., I SA/Lu 408/98, LexPolonica nr 347359.

²⁶ Wyrok SN z dnia 5 marca 1971 r., I CR 593/70 LexPolonica nr 354595.

stwierdził, że „twórczego charakteru dzieła nie neguje tzw. autopowtarzalność (powielanie własnych, wcześniejszych dzieł). Aby jednak zanegować na tej podstawie twórczy charakter dzieła, trzeba byłoby wykazać, że nie występują w nim dostatecznie istotne różnice w stosunku do dzieł wcześniejszych, wtedy tylko bowiem można byłoby zasadnie twierdzić, że autor nie stworzył niczego nowego. Fakt, że autor w ramach swojej stałej działalności zawodowej wykonuje prace takiego samego rodzaju, stosując te same metody badawcze i opierając się na pewnych stałych podstawach, nie wyklucza automatycznie wszystkich jego kolejnych dzieł z kręgu utworów w rozumieniu prawa autorskiego. Nie tylko pierwsze dzieło danego rodzaju może być utworem; każde następne dzieło podlega indywidualnej kwalifikacji, przy uwzględnieniu jego konkretnych cech istotnych dla stwierdzenia, czy powstanie swoje zawdzięcza samodzielnemu wysiłkowi twórczemu autora, czy różni się od innych rezultatów analogicznego działania, czy też stanowi jedynie powtórzenie tego co inni lub ten sam autor stworzyli wcześniej”²⁷, „opracowanie przez autora kolejnego utworu przy wykorzystaniu tego samego materiału faktograficznego i identycznej literatury przedmiotu, na podobny temat, jeśli temu dziełu nadał odmienną formę i do niego nie przeniósł treści z pierwszego utworu, a w każdym z tych dzieł podszedł do opracowywanego tematu z innego punktu widzenia, nie wyłącza ochrony”²⁸.

Wobec istnienia i powszechnej dostępności ogromnej ilości informacji zawartych w już istniejących utworach, uwzględniając specyfikę współczesnej działalności twórczej, ustawodawca w art. 3 upapp objął ochroną także zbiory, antologie, wybory, bazy danych spełniające cechy utworu, nawet jeżeli zawierają niechronione materiały, o ile przyjęty w nich dobór, układ lub zestawienie ma twórczy charakter, bez uszczerbku dla praw do wykorzystanych utworów, zwłaszcza w pracy naukowej, w której niemal zawsze „wykorzystywane są w mniejszym lub większym stopniu elementy znane” i „w większości przypadków praca naukowa, techniczna lub służąca celom praktycznym stanowi wykorzystanie i kontynuację poprzedników”, „tytuł do ochrony prawnoautorskiej autor może wszakże wywieść z oryginalnego charakteru całości, choćby oryginalność ta ograniczała się w konkretnej sytuacji do doboru lub usystematyzowania elementów wcześniej istniejących utworów”²⁹. „Utworem może być nawet kompilacja wykorzystująca dane powszechnie dostępne pod warunkiem, że ich wybór, segregacja, sposób przedstawienia ma znamiona oryginalności”³⁰.

W literaturze zwraca się uwagę, że „ochronie prawnoautorskiej nie będą zatem najczęściej podlegać bazy danych, w których materiały lub informacje zostały zestawione ze sobą bądź w kolejności alfabetycznej, bądź chronologicznej, bądź też zestawienie materiałów lub

²⁷ Wyrok SN z dnia 30 czerwca 2005 r., IV CK 763/2004, LexPolonica nr 389256.

²⁸ Wyrok SN z dnia 19 listopada 1982 r., II CR 460/82, LexPolonica nr 296174.

²⁹ Wyrok SN z dnia 15 listopada 2002 r., II CKN 1289/2000, LexPolonica nr 357886.

³⁰ Wyrok SN z dnia 25 stycznia 2006 r., I CK 281/2005, LexPolonica nr 399180.

informacji oparte jest na znanym już standardzie, układ zbioru jest wyczerpujący i kompletny, zbudowany według znanego już klucza (tytułem przykładu można tu wskazać chociażby bibliografię zamieszczaną w publikacjach naukowych, wykaz aktów prawnych, indeksy rzeczowe lub osobowe)³¹. „Komputerowej bazy danych w postaci informacji o klientach i ich adresach nie można uznać za efekt działalności twórczej o indywidualnym charakterze w rozumieniu art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych”³².

Zgodnie z art. 1 ust. 2¹ upapp ochroną może być objęty wyłącznie sposób wyrażenia, natomiast nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne. Aktualność zachowuje orzeczenie Sądu Najwyższego wydane na gruncie obowiązywania ustawy o prawie autorskim z 1952 roku, z którego wynika, że „obowiązujące prawo autorskie nie przewiduje, gdy chodzi o dzieła naukowe, samodzielnie z punktu widzenia prawnego skonstruowanej ochrony odkryć naukowych (prawd naukowych); mogą być one chronione za pomocą norm prawa autorskiego w ramach ochrony utworu naukowego w sensie art. 1 prawa autorskiego, którego treść stanowią”³³. Pod rządami obowiązującego prawa autorskiego z 1994 roku zapadło podobne orzeczenie wykluczające ochronę jako utworu „opisu przyszłego, mogącego hipotetycznie powstać, utworu (w rozpoznawanej sprawie wzoru długopisu), gdyż zdaniem Sądu” tego rodzaju opis mógłby być uznany co najwyżej za pomysł lub ideę, nie podlegającą ochronie z uwagi na treść art. 1 ust. 2[1] pr.aut. Wbrew pogładowi skarżącego opis taki nie jest też utworem *wyrażonym słowem* w rozumieniu art. 1 ust. 2 pkt 1 pr.aut.³⁴.

Skoro utwór ma być przejawem działalności twórczej, to można uznać, że utwór naukowy ma być przejawem twórczej działalności naukowej. Na pierwszy plan nasuwa się spostrzeżenie, że działalność naukowa jest związana z nauką, a nauka rozumiana jest jako ogół wiedzy ludzkiej ułożonej w system zagadnień lub też jako dyscyplina badawcza odnosząca się do pewnej dziedziny rzeczywistości lub zespół poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej³⁵. W związku z tym, że nauka zajmuje się badaniem rzeczywistości, odmawia się ochrony autorskoprawnej utworom naukowym, zarzucając im brak twórczego charakteru. J. Barta i R. Markiewicz podnoszą, że „w dziełach naukowych przesłankę twórczości mogą realizować takie ich elementy jak konkretne rozumowania naukowe, dobór faktów i poglądów, rekonstrukcje historyczne, teorie naukowe i systematyki. Argument braku oryginalności czy

³¹ Andrzejewski A., Kuźnicka A., Laskowska A., Ostrowska J., Szczepanowska-Kozłowska K., Wilczyńska-Baraniak J., Ślusarska-Gajek M.: Własność intelektualna. Wybrane zagadnienia praktyczne, LexisNexis, Warszawa 2013, s. 140.

³² Wyrok NSA – Órodek Zamiejscowy we Wrocławiu z dnia 9 marca 2000 r., I SA/Wr 1000/99, ONSA 2001/2, poz. 86.

³³ Wyrok SN z dnia 24 listopada 1978 roku, I CR 185/78, LexPolonica nr 318324.

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 17 grudnia 2009 r., I ACa 893/2009, LexPolonica nr 7524645.

³⁵ Słownik Języka Polskiego, PWN, Warszawa 1999.

indywidualności treści utworu naukowego (ze względu na to, że one rzekomo nic nowego nie stwarzają, lecz jedynie odtwarzają «rzeczywistość») nie jest, zdaniem tych autorów, trafny. Proponują oni odróżnić przedmiot poznania i przedmiot zrekonstruowany w dziele, który w zasadzie nigdy nie stanowi wyłącznie rezultatu czystego doświadczenia, lecz w różnym stopniu w zależności od przedmiotu badań, konstrukcję (kreację) autora³⁶. Godną uwagi, obszerną analizę składników dzieła naukowego przeprowadził R. Markiewicz, który wskazał na jego twórcze i nietwórcze składniki. Według tego autora cechy twórczości nie mają: temat dzieła naukowego, pomysł badawczy, ustalony fakt naukowy, uogólnienie (generalizacja) naukowa, natomiast uznał za twórcze: rozumowanie (obejmujące wnioskowanie, dowodzenie, wyjaśnienie, interpretację i weryfikację), dobór faktów i rozumowań, sposób uporządkowania treści³⁷.

Przykładem utworów, które odzwierciedlają istniejącą rzeczywistość, są mapy, a mimo to ustawodawca nie odmawia im ochrony. Potwierdza to orzecznictwo, w którym wskazuje się, że „ochrony prawnoautorskiej nie przekreśla fakt, że mapy z istoty swej nastawione są na wierne odtworzenie istniejącej rzeczywistości. Cech indywidualnych, twórczych dopatrzeć się bowiem można w decyzjach dotyczących *zawartości* mapy, determinowanej stopniem szczegółowości odwzorowania rzeczywistości, sposobem przedstawiania wybranych elementów, oprawą plastyczną itp., co składa się na autorski projekt graficzny³⁸.

Pomimo że w uzasadnieniach orzeczeń pojawiają się odwołania do pojęcia „dzieła naukowego”, to nie można przywołać orzeczenia, w którym byłby wyjaśniony naukowy charakter takiego dzieła. Należy wskazać na orzeczenia dotyczące takich utworów jak ekspertyza mykologiczno-budowana, cykl wykładów, artykuł w specjalistycznej prasie czy podręcznik akademicki.

Obszerny wywód na temat indywidualnego charakteru utworów „niefikcyjnych” znajdziemy w orzeczeniu Sądu Najwyższego³⁹ dotyczącym ekspertyzy mykologiczno-budowlanej. „Indywidualny charakter dzieła wyraża się w tym, że odbiega ono od innych przejawów podobnego działania w sposób świadczący o jego swoistości i niepowtarzalności. Ta cecha – niepowtarzalność – bywa rozumiana w sposób rygorystyczny jako rezultat statystycznie jednorazowy. Częściej jednak przyjmuje się, że możliwość uzyskania analogicznego rezultatu przez różnych autorów nie stanowi samodzielnej przesłanki wykluczającej przypisanie danemu przejawowi działalności twórczej charakteru indywidualnego w rozumieniu art. 1 ust. 1 pr.aut. Nawet wtedy, gdy możliwe jest, że różne

³⁶ Barta J., Markiewicz R., [w:] Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001, s. 79-80.

³⁷ Patrz więcej: Markiewicz R., Ochrona prac naukowych, Międzyuczelniany Instytut Wynałazczości i Ochrony Własności Intelektualnej. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej, Zeszyt 55, PWN, Warszawa – Kraków 1990, s. 31-43.

³⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 22 listopada 2013 roku, I ACa 634/2013, LexPolonica nr 8167496.

³⁹ Wyrok SN z dnia 30 czerwca 2005 r., IV CK 763/2004, LexPolonica nr 389256.

osoby zdolają osiągnąć taki sam rezultat, cecha indywidualnego charakteru dzieła nie powinna być zanegowana, jeżeli poszczególne elementy twórczego wyboru i przedstawienia nie są tożsame, zwłaszcza gdy przy kształtowaniu treści i formy dzieła twórca korzystał z obszaru swobody, a niezależnie od pewnych wymogów z góry postawionych, rezultat pracy nie był przez te wymagania całkowicie zdeterminowany i występują w nim elementy, których kształt zależał od osobistego ujęcia. Te aspekty zagadnienia odgrywają szczególną rolę przy analizie prawnoautorskiego charakteru tzw. utworów «niefikcyjnych», do których – przy ich zróżnicowaniu – zalicza się dzieła naukowe, dzieła będące rezultatem działalności technicznej oraz tzw. drobne przedmioty prawa autorskiego. Wątpliwości co do twórczego i indywidualnego charakteru wymienionych dzieł wynikają z tego, że dotyczą one obiektywnie istniejącego (a więc nie „tworzonego”) stanu rzeczy, przedmiot i temat pracy są z góry ustalone, metody badawcze z reguły znane i takie same, nieuniknione jest oparcie się na wcześniejszym dorobku. Przy tych zastrzeżeniach nie budzi wątpliwości, że dopuszczalna jest ochrona prawnoautorska w obrębie wymienionych kategorii utworów «niefikcyjnych», przyznanie takiej ochrony uzależnione jest od stwierdzenia specyficznych, będących wynikiem indywidualnej kreacji autora, elementów wyrażających się w sposobie doboru i prezentacji danych oraz ich interpretacji, a także w formie osobistego i swobodnego (w pewnym również zakresie) ich ujęcia. Do kategorii «dzieł technicznych» należy «dokumentacja techniczna», przez którą najczęściej rozumie się zespół dokumentów zawierających dane techniczne umożliwiające wyprodukowanie i eksploatację urządzeń technicznych. W piśmiennictwie często podnosi się, że dokumentacja techniczna często znajduje się na granicy ochrony autorskoprawnej, co jednak nie znaczy, by z zasady negowano traktowanie jej jako obiektu chronionego przez prawo autorskie. Ochronie tej nie podlega samo techniczne rozwiązanie zawarte w dokumentacji, gdyż z reguły stoi temu na przeszkodzie brak cechy indywidualności. Ostatecznie chociaż wynik pracy jest częściowo zdeterminowany przez jej przedmiot oraz metody badawcze, a więc elementy wspólne dla wszystkich potencjalnych autorów, to jeżeli wybór, układ i forma opracowania mają charakter samodzielny i prowadzą do indywidualnego ukształtowania dzieła, możliwe jest uznanie go za utwór w rozumieniu prawa autorskiego”.

W przypadku cyklu wykładów Sąd Najwyższy odwołał się do podziału dzieł – utworów w rozumieniu art. 1 ust. 1 ustawy o prawie autorskim o charakterze niematerialnym – „na dzieła niematerialne ucieleśnione i nieucieleśnione w rzeczy. Jako utwory nieucieleśnione wymienia się recytację, wykonanie koncertu, inscenizację lub przygotowanie produkcji artystycznej. Utworami są np. nieutrwalone w żaden sposób inscenizacje teatralne, recytacje, wykonania utworu muzycznego lub prowadzenie radiowej audycji słowno-muzycznej, co oznacza, że dzieło w postaci niematerialnej, gdy chodzi o dzieło jako sposób wyrażenia, może ucieleśniać się tylko przez odpowiednie zachowanie wykonawcy. Cechy utworu można przypisać tylko takiemu utworowi naukowemu (cyklowi wykładów) o charakterze

niestandardowym, niepowtarzalnym, wypełniający kryteria twórczego i indywidualnego dzieła naukowego⁴⁰. Zdaniem Sądu Najwyższego „przedmiotem umowy o dzieło może być osiągnięcie rezultatu niematerialnego, nieucieleśnionego, a za taki uznaje się przygotowanie i wygłoszenie cyklu specjalistycznych wykładów. Możliwa jest zatem umowa o dzieło, której przedmiotem jest wygłoszenie w określonym czasie wykładu na określony temat, jeżeli wykładowi można przypisać cechy utworu i gdy odbiór dzieła następuje przez kontrolę prowadzenia wykładu zgodnie z sylabussem, tj. informatorem zawierającym program nauki danego przedmiotu, wymagania i kryteria egzaminacyjne oraz przykładowe zadania⁴¹”.

Sąd Najwyższy uznał za utwór naukowy artykuł autorstwa pracowników naukowych uczelni wyższej publikowany w specjalistycznym czasopiśmie dla lekarzy, stwierdzając, że „w przypadku utworu naukowego sposób przedstawienia problemu ma doniosłe znaczenie. Usunięcie fragmentu takiego utworu podyktowane względami merytorycznymi może mieć w kontekście powstania utworu inne znaczenie niż usunięcie np. części utworu muzycznego bądź dzieła z zakresu literatury. W konsekwencji zmian wprowadzonych przez powodów powstało zaś dzieło o innym charakterze, które bez wkładu powodów wyglądałoby inaczej. Wprowadzenie do utworu o charakterze naukowym zmian polegających na usunięciu niektórych tez, podyktowane względami merytorycznymi, zaproponowanych przez innego współautora może mieć charakter działalności twórczej⁴². Natomiast „wprowadzenie do utworu, będącego podręcznikiem akademickim, poprawek nie mających charakteru merytorycznego, a jedynie będących poprawkami stylistycznymi czy korektorskimi, nie jest przejawem działalności twórczej i nie uzasadnia przyznania osobie, która dokonała takich poprawek, przymiotu współtwórcy utworu (art. 1 ust. 1 i art. 9 pr.aut.)⁴³”.

Nie wyklucza ochrony autorskoprawnej fakt, że przepisy prawa określają treści programowe lub minimalną treść utworu. Sąd Najwyższy rozstrzygał, czy podręcznik szkolny odpowiadający podstawie programowej określonej m.in. w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz warunkom określonym w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 5 lutego 2004 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia (DzU 2004 r., nr 25, poz. 220) spełnia definicję wyrażoną w przepisie art. 1 ust. 1 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Odpowiedź Sądu Najwyższego była twierdząca. „Nie przeczy temu okoliczność, że podręcznik szkolny musi odpowiadać podstawie programowej [...]” ani że „określono [...] szczegółowe warunki, jakim powinien odpowiadać pod względem formalnym

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 4 czerwca 2014 roku, II UK 420/2013, LexPolonica nr 8564400.

⁴¹ Wyrok SN z dnia 30 maja 2001 r., I PKN 429/2000, OSNP 2003, nr 7, poz. 174.

⁴² Wyrok SN z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 527/2010, LexPolonica nr 2524090.

⁴³ Wyrok SN z dnia 7 listopada 2003 r., V CK 391/2002, LexPolonica nr 366673.

i merytorycznym [...]. Powyższe zasady nie wykluczają, aby podstawy programowe zrealizowane zostały w podręczniku napisanym przez konkretnego autora w sposób twórczy, charakteryzujący się indywidualizmem. Określone w zarysach treści programowe mogą być bowiem przedstawione na różne sposoby, z których każdy będzie się cechował indywidualizmem i twórczym charakterem. Czym innym bowiem jest zakres treści, jaki powinien zostać uwzględniony w procesie edukacyjnym, a czym innym sposób przedstawienia tych treści w jednej z pomocy dydaktycznych (mediów edukacyjnych), jaką jest podręcznik⁴⁴.

Dość kontrowersyjne, będące przejawem liberalnego podejścia Sądu Najwyższego do zakresu ochrony autorskopranej jest orzeczenie dotyczące specyfikacji istotnych warunków zamówienia (SIWZ). W uzasadnieniu czytamy: „okoliczność, że art. 36 prawa zamówień publicznych określa katalog niezbędnych elementów, jakie powinna zawierać specyfikacja istotnych warunków zamówienia, nie pozbawia możliwości takiego ukształtowania treści tego dokumentu, które spowoduje powstanie dzieła zawierającego w sobie cechy twórcze, spełniającego wymóg oryginalności. Przepis ten determinuje wyłącznie minimalną treść SIWZ, pozostawiając do swobodnego uznania jego twórcy układ poszczególnych elementów, sposób formułowania myśli (słownictwo, składnia), formę wyrazu, dobór elementów fakultatywnych, a także takich, które nie są przewidziane w tym przepisie⁴⁵”.

3. Instytucja naukowa

Nie ma legalnej definicji pojęcia „instytucji naukowej”. Charakterystykę instytucji naukowej można przeprowadzić ze względu na kryterium przedmiotowe, kryterium prawno–organizacyjne oraz kryterium ciągłości działalności naukowej.

Co do pierwszego kryterium to w literaturze panuje pogląd, że instytucja naukowa to taka, która prowadzi działalność naukową. Nie ma jednak zgody co do tego, czy naukowy charakter oznacza, że działalność naukowa jest podstawowym celem działania tej instytucji, czy też można za taką uznać instytucję, w której działalność naukowa ma charakter uboczny⁴⁶.

⁴⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 10 stycznia 2007 roku VI ACa 736/2006, LexPolonica nr 1113408.

⁴⁵ Wyrok SN z dnia 27 lutego 2009 r., V CSK 337/2008, LexPolonica nr 2006809.

⁴⁶ Por. Nowicka A., [w:] System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. T. 13, Barta J. (red.), Warszawa 2007, s. 100.

Większość doktryny skłania się do drugiego, szerokiego podejścia do tej kwestii⁴⁷. Poszukując odpowiedzi na pytanie, na czym polega działalność naukowa, warto odwołać się do zbliżonych pojęć występujących w innych ustawach, takich jak np.: „państwowa instytucja naukowa”, „jednostka naukowa” lub „instytut badawczy”.

Zgodnie z art. 1 i 2 Ustawy o Polskiej Akademii Nauk⁴⁸ jest ona państwową instytucją naukową, a do jej zadań należy w szczególności prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych. „Jednostką naukową” w rozumieniu ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym⁴⁹ jest instytut naukowy Polskiej Akademii Nauk, instytut badawczy albo międzynarodowy instytut naukowy utworzony na podstawie odrębnych przepisów, działający na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. „Instytutem badawczym” według ustawy o instytutach badawczych⁵⁰ jest państwowa jednostka organizacyjna, wyodrębniona pod względem prawnym, organizacyjnym i ekonomiczno-finansowym, która prowadzi badania naukowe i prace rozwojowe ukierunkowane na ich wdrożenie i zastosowanie w praktyce. W ustawie o zasadach finansowania nauki⁵¹ czytamy, że jednostki naukowe to te, które prowadzą w sposób ciągły badania naukowe lub prace rozwojowe, a badania naukowe to: a) badania podstawowe – oryginalne prace badawcze eksperymentalne lub teoretyczne podejmowane przede wszystkim w celu zdobywania nowej wiedzy o podstawach zjawisk i obserwowalnych faktów bez nastawienia na bezpośrednie praktyczne zastosowanie lub użytkowanie, b) badania stosowane – prace badawcze podejmowane w celu zdobycia nowej wiedzy, zorientowane przede wszystkim na zastosowanie w praktyce, c) badania przemysłowe – badania mające na celu zdobycie nowej wiedzy oraz umiejętności w celu opracowywania nowych produktów, procesów i usług lub wprowadzania znaczących ulepszeń do istniejących produktów, procesów i usług; badania te obejmują tworzenie elementów składowych systemów złożonych, szczególnie do oceny przydatności technologii rodzajowych, z wyjątkiem prototypów objętych zakresem prac rozwojowych.

Biorąc pod uwagę powyższe wybrane definicje ustawowe, z całą pewnością można stwierdzić, że działalność naukowa polega na prowadzeniu badań naukowych, a te ze względu na różnorodność dziedzin nauki mogą przybierać różną treść i formę utworów naukowych.

⁴⁷ Por. Górnicz-Mulcahy A.: Utwór naukowy jako przedmiot ochrony autorskoprawnej. [w:] Aktualne zagadnienia prawa prywatnego, pod red. Elwiry Marszałkowskiej-Krześ, Uniwersytet Wrocławski. Instytut Prawa Cywilnego, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, e-Monografie nr 19, s. 44 oraz R. Markiewicz: Ochrona prac naukowych, Międzyuczelniany Instytut Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, Zeszyt 55, Warszawa – Kraków 1990, s. 150

⁴⁸ DzU z 2010 r., nr 96, poz. 619 ze zm.

⁴⁹ DzU z 2012 r., poz. 572 ze zm.

⁵⁰ DzU z 2010 r., nr 96, poz. 618 ze zm.

⁵¹ DzU z 2014 r., poz. 1620 ze zm.

Na marginesie można dodać, że pojęcie „instytucji naukowej” znajduje się w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 8 listopada 1982 r. w sprawie aplikacji administracyjnej oraz ocen kwalifikacyjnych urzędników państwowych⁵², w którym w przepisach końcowych czytamy: „ilekroć w rozporządzeniu jest mowa o instytucji naukowej, to rozumie się przez to instytut naukowo-badawczy lub placówkę naukową Polskiej Akademii Nauk”. Oczywiście definicja ta nie może być miarodajna dla powyższych rozważań, wyróżnia pojęcie „instytucji naukowej” według kryterium podmiotowego, nie wyjaśniając naukowego charakteru działalności tej instytucji.

Niektórzy proponują „wprowadzić kryterium prawno-organizacyjne wyróżnienia instytucji naukowej, zgodnie z którym decydujące będą zadania wykonywane przez tę instytucję, przy czym chodzi o zadania, które mają swoje umocowanie prawne (np. ustawowe, statutowe, regulaminowe), nawet gdy działalność ta będzie prowadzona jedynie pobocznie. Nie ma przy tym znaczenia, czy chodzi o podmiot prywatny czy publiczny”⁵³.

Ostatnie kryterium, które należy wziąć pod uwagę przy ocenie, czy mamy do czynienia z instytucją naukową, jest stabilność i ciągłość prowadzonej przez nią działalności naukowej. Wobec panującej zgody co do tego, że działalność naukowa polega na prowadzeniu badań naukowych, a te, co do zasady, wymagają czasu i nakładów oraz odpowiedniego zorganizowania składników przedmiotowych (budynki, urządzenia, sprzęt, surowce, materiały itd.), należy również przyjąć, że instytucja naukowa to taka, która prowadzi choćby w niewielkim zakresie działalność naukową, ale prowadzi ją w sposób zorganizowany i ciągły. Ponadto nie należy zapominać, że pojęcie instytucji naukowej jest tu rozważane w kontekście art. 14 upapp, który dotyczy stosunku pracy łączącego instytucję naukową jako pracodawcę z pracownikiem, a stosunek pracy charakteryzuje się ciągłością i stabilnością. Dlatego działalność naukowa instytucji naukowej nie może mieć charakteru jednorazowego, przypadkowego, okazjonalnego.

Dla podsumowania tej części rozważań warto przytoczyć przykładowe wyliczenie instytucji naukowych zaproponowane przez Michała Gajdusa⁵⁴, który wymienia: większość szkół wyższych, wyższe uczelnie artystyczne, szkoły zawodowe, ośrodki naukowo-badawcze, laboratoria, a nawet muzea, kliniki szpitalne czy biblioteki naukowe, ile – choćby częściowo – prowadzą działalność naukową, stowarzyszenia naukowe, fundacje, których celem statutowym jest działalność naukowa, a także spółki prawa handlowego, które prowadzą działalność naukową, jednostki naukowe, badawcze czy rozwojowe koncernów farmaceutycznych, chemicznych czy przemysłowych, Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej czy inne jednostki powołane przy centralnych organach administracji

⁵² DzU z 1982 r., nr 39 poz. 258 ze zm.

⁵³ Gajdus M. [w:] red. A. Jakubowski, A. Wiktorowska: Prawo nauki. Zagadnienia wybrane, Warszawa 2014, LexPolonica nr 8758555.

⁵⁴ Ibidem.

państwowej, których ustawowym lub statutowym celem jest prowadzenie badań naukowych w ramach działalności organu, biura orzecznictwa przy Sądzie Najwyższym, Naczelnym Sądzie Administracyjnym czy Trybunale Konstytucyjnym, Biuro Analiz Sejmowych.

Ustawa nie określa, jaka kategoria pracowników może tworzyć utwory naukowe, w szczególności nie wskazuje się, że muszą to być pracownicy naukowci. Z pewnością utwory naukowe będą wytworem pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych uczelni wyższych, gdyż są oni z mocy art. 111 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym zobowiązani do prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych, rozwijania twórczości naukowej albo artystycznej. Wobec braku wskazania kategorii pracowników twórców utworów naukowych należy uznać, że mogą być one tworzone także przez innych pracowników, np. dydaktycznych czy technicznych. Takie stanowisko znajduje potwierdzenie w literaturze⁵⁵.

4. Uprawnienia pracodawcy

Artykuł 14 upapp przyznaje pracodawcy – instytucji naukowej:

1. prawo pierwszeństwa opublikowania utworu naukowego pracownika, przy czym pierwszeństwo opublikowania wygasa, jeżeli w ciągu 6 miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany;
2. prawo do korzystania z materiału naukowego zawartego w utworze oraz prawo udostępniania utworu osobom trzecim, jeżeli to wynika z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie.

Z art. 6 ust. 1 pkt 1 upapp wynika, że utworem opublikowanym jest utwór, który za zezwoleniem twórcy został zwielokrotniony i którego egzemplarze zostały udostępnione publicznie. Pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego przysługuje instytucji naukowej z mocy prawa. Aby instytucja naukowa mogła z tego prawa skorzystać, pracownik twórca musi zrealizować, przysługujące tylko jemu, autorskie prawo osobiste do podjęcia decyzji o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności wyrażone w art. 16 pkt 4 upapp. Pierwszeństwo opublikowania utworu wygasa, jeżeli w ciągu 6 miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o jego wydanie albo jeżeli w ciągu 2 lat od daty przyjęcia utworu nie został opublikowany. Zdaniem J. Barta i R. Markiewicza terminy te nie mogą być przez strony umownie zmienione⁵⁶. Po upływie tych terminów uprawnienie pracodawcy wygasa i pracownik twórca może sam utwór opublikować.

⁵⁵ Patrz szerzej: Barta J., Markiewicz R. [w:] Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz. Barta J., Markiewicz R. (red.), Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2011, s. 185.

⁵⁶ Ibidem, s. 186.

Twórcy przysługuje wynagrodzenie z tytułu publikacji jego utworu. Artykuł 14 upapp nie określa wysokości tego wynagrodzenia. W literaturze wskazuje się na możliwość zastosowania art. 43 ust. 2 upapp, zgodnie z którym, „jeżeli w umowie nie określono wysokości wynagrodzenia autorskiego, wysokość wynagrodzenia określa się z uwzględnieniem zakresu udzielonego prawa oraz korzyści wynikających z korzystania z utworu”.

Instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia, korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze naukowym swego pracownika oraz udostępniać go osobom trzecim, jeżeli wynika to z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie. Uprawnienie to wymaga oparcia w stosownej umowie zawartej pomiędzy instytucją naukową – pracodawcą a twórcą – pracownikiem; może to być umowa o pracę lub umowa licencyjna. Wydaje się, że przez użyte w tym przepisie pojęcie „materiału naukowego zawartego w utworze naukowym” należy również rozumieć „utwór naukowy”. Sam materiał naukowy nie podlega ochronie autorskoprawnej. Uprawnienie do korzystania z utworu naukowego oznacza, że pracodawca może korzystać z utworu na własne potrzeby, związane z prowadzoną działalnością, natomiast udostępnianie osobom trzecim wiąże się z oddaniem utworu do korzystania innym osobom niż twórca.

5. Uwagi końcowe

Nieograniczone możliwości oraz różnorodność i bogactwo wytworów intelektu ludzkiego nie ułatwiają zadania tym, którzy chcieliby ostatecznie i jednoznacznie zdefiniować, czym są poszczególne wytwory tego intelektu, w tym utwory naukowe. Aktualność i potrzebę takich rozważań potwierdza wciąż rosnąca liczba opracowań i orzeczeń. Nieustannie powstają problemy interpretacyjne na tle konkretnych stanów faktycznych, a wskazanie jednej podstawy ochrony może okazać się trudne. Nie należy zapominać, że ustawodawca w art. 23 Kodeksu cywilnego⁵⁷ objął ochroną dobro osobiste, jakim jest „twórczość naukowa”, a ponadto nie jest wykluczone, że utwór naukowy może spełnić warunki ochrony przewidziane w ustawie Prawo własności przemysłowej⁵⁸, będąc np. wynalazkiem. Nie jest również wykluczone, że utwór naukowy przybierze postać programu komputerowego i wówczas może znaleźć zastosowanie art. 74 ust. 3 upapp. Tak szeroka regulacja ochrony wytworów intelektualnych pozwala twórcom uzyskać ochronę najbardziej dla niego korzystną.

W literaturze podnosi się, że pojęcie „twórczości naukowej” z art. 23 kc obejmuje zarówno niematerialne wytwory intelektu, jak i proces twórczy⁵⁹. Z kolei ustawa Prawo

⁵⁷ T.j. DzU 2014 r., poz. 121, ze zm.

⁵⁸ T.j. DzU 2003 r., nr 119, poz. 1117, ze zm.

⁵⁹ Patrz szerzej: Barta J., Markiewicz R. [w:] Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz. Barta J., Markiewicz R. (red.), Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2011, s. 81.

własności przemysłowej posługuje się pojęciem „projektu wynalazczego”, przez który rozumie wynalazki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe, topografie układów scalonych i projekty racjonalizatorskie. Poza wynalazkiem pozostałe rozwiązania mają definicje ustawowe i nie jest wykluczone, że jako przejaw twórczej działalności naukowej będą stanowiły utwór naukowy.

Ocena, czy mamy do czynienia z utworem naukowym, wymaga każdorazowej wnikliwej analizy stanu faktycznego. Próba wskazania uniwersalnych cech charakterystycznych utworu naukowego wydaje się niezwykle trudna ze względu na wiele czynników. Po pierwsze, różne metody badawcze charakterystyczne dla danych dziedzin nauki przekładają się na ich efekty, które będą charakterystyczne tylko dla konkretnej dziedziny. Inne są metody badawcze w naukach technicznych, a inne w naukach humanistycznych. Po drugie, coraz bardziej popularne stają się projekty badawcze łączące różne dziedziny nauki, w wyniku których powstają hybrydowe wytwory intelektualne z pogranicza kilku nauk. Regulacje prawne nie nadążają za zmianami na polu kreatywnych działań twórców utworów naukowych.

Na zakończenie należy podkreślić, że choć ustawowa definicja utworu jako punkt wyjścia do rozważań jest niezwykle pomocna, to stanowi dopiero początek poszukiwań natury (właściwości) utworu naukowego. Mimo trudności z budowaniem uniwersalnych definicji w obszarze wytworów intelektu ludzkiego, biorąc pod uwagę wypowiedzi doktryny i bogate orzecznictwo, można spróbować wskazać na pewne cechy charakterystyczne utworów naukowych, a mianowicie:

- są efektem działalności naukowej, przez którą rozumie się przede wszystkim prowadzenie badań naukowych mających na celu poznanie rzeczywistości, w której żyjemy,
- w związku z powyższym wykazują zwykle wysoki poziom merytoryczny,
- mogą obejmować swoją treścią nieobjęte ochroną autorskoprawną odkrycia, idee oraz koncepcje matematyczne,
- charakteryzują się bogactwem formy, w szczególności: rozprawy naukowe (np. habilitacyjne), artykuły, monografie, podręczniki, skrypty, recenzje, wykłady, antologie, zbiory, opinie, glosy, ekspertyzy.

Bibliografia

1. Andrzejewski A., Kuźnicka A., Laskowska A., Ostrowska J., Szczepanowska-Kozłowska K., Wilczyńska-Baraniak J., Ślusarska-Gajek M.: Własność intelektualna. Wybrane zagadnienia praktyczne, LexisNexis, Warszawa 2013.
2. Barta J., R. Markiewicz R. [w:] Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001.
3. Gajdus M. [w:] Jakubowski, A. Wiktorowska (red.): Prawo nauki. Zagadnienia wybrane, Warszawa 2014, LexPolonica nr 8758555.

4. Górnicz-Mulcahy A.: Utwór naukowy jako przedmiot ochrony autorskoprawnej [w:] Marszałkowska-Krześ E. (red.): Aktualne zagadnienia prawa prywatnego, Uniwersytet Wrocławski. Instytut Prawa Cywilnego, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, e-Monografie, nr 19.
5. Machała W.: Utwór. Przedmiot prawa autorskiego, C.H. BECK, Warszawa 2013.
6. Markiewicz R.: Ochrona prac naukowych, Międzyuczelniany Instytut Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej, zeszyt 55, Warszawa – Kraków 1990.
7. Nowicka A.: Prawnoautorska i patentowa ochrona programów komputerowych, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995.
8. Poźniak-Niedzielska M. [w:] Barta J. (red.): System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie. T. 13, C.H. BECK, Warszawa 2007.
9. Sarbiński R.M.: Utwór fotograficzny i jego twórca w prawie autorskim, Zakamycze 2004.

Orzecznictwo

Wyrok SN z dnia 25 stycznia 2006 roku I CK 281/2005, LexPolonica nr 399180.

Wyrok SN z dnia 15 listopada 2002 roku II CKN 1289/2000, LexPolonica nr 357886.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 5 lutego 2013 r. I ACa 681/2012, LexPolonica nr 5797030.

Wyrok SN z dnia 13 stycznia 2006 r., III CSK 40/2005, LexPolonica nr 405573.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 października 1997 roku, I ACa 477/97, LexPolonica nr 1115875.

Wyrok Sądu Najwyższego Izba Cywilna z dnia 25 kwietnia 1973 r. I CR 91/73 LexPolonica nr 310841.

Orzeczenie SN z dnia 31 marca 1938 r., C II 2531/37, OSP 1938, poz. 545.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 października 1997 roku, I ACa 477/97, LexPolonica nr 1115875.

Wyrok NSA – Ośrodek Zamiejscowy w Lublinie z dnia 8.03.2000 r., I SA/Lu 1726/98, LexPolonica nr 348316.

Wyrok NSA – Ośrodek Zamiejscowy w Lublinie z dnia 30.06.1999, I SA/Lu 408/98, LexPolonica nr 347359.

Wyrok SN z dnia 5 marca 1971 roku I CR 593/70 LexPolonica nr 354595.

Wyrok SN z dnia 7 listopada 2003 r. V CK 391/2002, LexPolonica nr 366673.

Wyrok SN z dnia 25 maja 2011 r. II CSK 527/2010, LexPolonica nr 2524090.

Wyrok SN z 30 czerwca 2005 r. IV CK 763/2004, LexPolonica nr 389256.

Wyrok SN z dnia 19 listopada 1982 r., II CR 460/82, LexPolonica nr 296174.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 marca 2006 r. VI ACa 1012/2005, LexPolonica nr 402601.

Wyrok SN z dnia 15 listopada 2002 roku II CKN 1289/2000, LexPolonica nr 357886.

Wyrok SN z dnia 25 stycznia 2006 roku I CK 281/2005, LexPolonica nr 399180.

Wyrok NSA – Ośrodek Zamiejscowy we Wrocławiu z dnia 9.03.2000 r., I SA/Wr 1000/99, ONSA 2001/2, poz. 86.

Wyrok SN z dnia 24 listopada 1978 roku I CR 185/78 – LexPolonica nr 318324

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 17 grudnia 2009 r., I ACa 893/2009, LexPolonica nr 7524645.

Wyrok SN z dnia 8 lutego 1978 r. II CR 515/77, LexPolonica nr 330495.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 22 listopada 2013 roku, I ACa 634/2013, LexPolonica nr 8167496.

Wyrok SN z dnia 30 czerwca 2005 r. IV CK 763/2004, LexPolonica nr 389256.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 10 stycznia 2007 roku VI ACa 736/2006, LexPolonica nr 1113408.

Wyrok SN z dnia 27 lutego 2009 r., V CSK 337/2008, LexPolonica nr 2006809.

Wyrok SN z dnia 4 czerwca 2014 roku, II UK 420/2013, LexPolonica nr 8564400.

Wyrok SN z dnia 30 maja 2001 r. I PKN 429/2000, OSNP 2003, nr 7, poz. 174.

Abstract

The aim of this article is to answer the question what the scientific work is and to present the rights of the research institution as an employer to the scientific work created by its employee under the employment relationship. Discussion centres on the conditions of application of Article 14 of the *Act on Copyright and Related Rights*. The analysis was based primarily on the judicial decisions of the courts, especially the Supreme Court. Given the collected research material, the author pointed to certain characteristics of scientific works, namely: they are the result of a scientific activity; usually they have a high content-related level; they may include discoveries, ideas and mathematical concepts which are not copyright-protected; they are characterized by a variety of forms, including: theses and dissertations (eg. habilitation thesis), articles, monographs, textbooks, reviews, lectures, anthologies, collections, opinions, voices, scientific reports.